

2. Методичні рекомендації з формування складу витрат та порядку їх планування в торгівельній діяльності [Текст] / А. Мазаракі [та ін.] // Вісник Київ. Нац. торг.-екон. ун-ту. – 2002. – № 6 – С. 55–111.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© І.С. Андрющенко, 2010.

УДК 336.145:658

І.В. Жарко, канд. екон. наук

Ю.І. Чернова, студ.

ДЕФІНІЦІЯ КАТЕГОРІЙ «БЮДЖЕТ» І «БЮДЖЕТУВАННЯ»

Розглянуто сутність економічних категорій «бюджет» і «бюджетування». Досліджено точки зору науковців щодо визначення даних понять.

Рассмотрена сущность экономических категорий «бюджет» и «бюджетирование». Исследованы точки зрения ученых относительно определения данных понятий.

The essence of economic categories "budget" and "budgeting" is considered. The points of view of scientists concerning definition of the given concepts are investigated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах ринкової економіки великого використання набуває система бюджетування. Проблеми бюджетування на сучасному етапі все більше приваблюють фінансистів, менеджерів, підприємців, науковців, економістів та інших фахівців. Виникла потреба у формуванні бюджетів як форм відображення збалансованого розписування витрат та доходів, з метою ефективного управління фінансами та підприємством в цілому. Тому доцільно визначити сутність понять бюджет і бюджетування, трактування яких є досить різноманітними і неоднозначними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичних і методичних основ бюджетування внесли Е. Майер, Д. Міддлтон, Дж. Форстер, В.В. Бочарова, В.Е. Хруцький, І.Б. Неміровський, І.А. Старожукова, А.Д. Шеремет, К.В. Щіборщ та ін. Серед вітчизняних вчених-економістів можна виділити І.О. Бланка, М.Д. Білика, Ю.Г. Лисенка, С.Ф. Голова, О.О. Терещенка, В.П. Савчука, В.Е. Керімова та ін. При цьому теоретичні й методичні питання бюджетування поки що не отримали системного висвітлення й розглядаються науковцями досить суперечливо.

Мета та завдання статті полягають у систематизації та встановленні сутності економічних категорій «бюджет» і «бюджетування».

Виклад основного матеріалу дослідження. Огляд наукових джерел і проведені дослідження за проблемою дозволяють стверджувати, що поняття «бюджет» і «бюджетування», не дивлячись на численні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, до цього часу трактуються по-різному і залишаються не зовсім зрозумілими. Існує дуже багато визначень цих понять, які часто є неоднозначними і суперечливими. Розглянемо основні трактування сутності терміну «бюджет».

Проведені дослідження визначення економічної категорії «бюджет» дозволяють нам виділити п'ять основних напрямів у трактуванні даного поняття:

1) визначення бюджету як плану майбутніх операцій. Даної точки зору дотримуються дослідники Т.Г. Бень, С.Б. Довбня, С.Ф. Голов, І.О. Закарян та ін.;

2) бюджет є кількісно виражений план. Такої думки дотримуються І.Б. Неміровський, І.А. Старожуков, Дж. Форстер, Ч.Т. Хорнгрєн, О.Д. Каверіна, О.П. Крайник, А.Г. Лисенко, В.В. Ковальов та ін.;

3) бюджет вважають кошторисом доходів і витрат такі дослідники як А.Б. Борисов, Г.А. Корнієнко, Г.А. Горошков, М.Г. Бяльський, Н.Г. Сичова, В.В. Ільїна, О.Й. Косарєв, У.М. Пліс та ін.;

4) розглядають бюджет як особливий інструмент фінансового планування діяльності підприємства (організації) вчені Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовський, О.Є. Ніколаєва, Т.В. Шишкова, О.О. Терещенко, О.А. Тимофєєва та ін.;

5) бюджет як «фінансовий план» визначають науковці І.О. Бланк, В.В. Власюк, М.Д. Білик, В.В. Бочаров, І.В. Зятковський, А.Д. Шеремет, Д. Міддлтон, С.В. Білобовський та ін.

Перша група дослідників ототожнюють поняття «бюджет» і «план майбутніх операцій». Так, Т.Г. Бень, С.Б. Довбня, С.Ф. Голов визначають, що бюджет – це план, який у деталях розкриває проєктовані витрати і прибутки протягом певного майбутнього періоду [1; 2]. Закарян І.О. додає, що він виражений у грошових одиницях і одиницях обсягу продукції, який має бути складений і затверджений до того періоду, до якого він відноситься, і включає у себе прогноз доходів, витрат і грошових потоків підприємства, а також показує величину капіталу, необхідного для здійснення цього плану [3].

Друга група дослідників вважає «бюджет» не як план, а як кількісний вираз плану. Так, науковці В.В. Ковальов, О.Д. Каверіна роз-

глядають бюджет не як синонім поняття план, а як кількісний вираз плану. Російські дослідники І.Б. Неміровський та І.А. Старожуков, а також українські вчені А.Г. Лисенко та В.М. Андрієнко також вважають «бюджет» кількісним виразом планів діяльності підприємства, що відображають витрати і надходження фінансових коштів у процесі здійснення конкретних видів господарської діяльності [4].

На нашу думку, розглянуті визначення категорії «бюджет» є загальними і не зовсім повними, у зв'язку з чим не розкривають сутності даного поняття. Із визначень інших дослідників не видно призначення бюджету та не зовсім точно висвітлюються функції, які він виконує.

Третя група дослідників, до якої відносяться А.Б. Борисов, Ф.Ф. Бутинець, Г.А. Корнієнко, Г.А. Горошков, М.Г. Бяльський, Н.Г. Сичова, В.В. Ільїна, вважають «бюджет» кошторисом доходів і витрат [5]. Крім того, Б.А. Райзберг та Л.Ш. Лозовський визначають бюджет як кошторис грошових витрат та доходів, що складається для того, щоб наперед знати джерела доходів, напрямки витрачання коштів та досягти їх відповідності. Ніколаєва О.Є. та Шишкова Т.В. розглядають бюджет, з одного боку, як кошторис, а з іншого, – як фінансовий план. Білик М.Д. та Семенов А.Г. додають, що бюджет складається в короткостроковому періоді у формі кошторису витрат або балансу доходів і витрат, скоригований за всіма підрозділами і функціями, який забезпечує ефективний контроль за надходженнями і витратами на підприємстві та є основою для прийняття управлінських рішень [6].

Ще однією проблемою, яка додає неоднозначності у трактування категорії «бюджет», є той момент, що під час перекладу робіт закордонних дослідників поняття «кошторис» і «бюджет» ототожнюють, що є не зовсім точним, оскільки ці два поняття мають дещо різні трактування і призначення. Різниця між кошторисом і бюджетом полягає в тому, що бюджет – це документ, в якому відображена інформація для планування й аналізу на рівні фінансів підприємств, а кошторис – лише на рівні виробництва [7].

Дослідники четвертої групи, розглядають бюджет як особливий інструмент фінансового планування. Так, В.Е. Керимов, В.М. Самочкін, А.А. Калюкін, О.А. Тимофєєва, О.О. Терещенко та ін. вважають, що бюджет – це інструмент управління фінансами на рівні підприємства, який включає розроблення бюджетів на рівні окремих підрозділів, на основі яких здійснюють контроль за центрами відповідальності [8]. На нашу думку, дане визначення не досить повно розкриває загальні призначення та визначення бюджету.

П'ята група науковців визначає бюджет як «фінансовий план». Це визначення широко використовується в сучасній економічній науці і об'єднує таких дослідників як І.О. Бланк, А.Д. Шеремет, В.В. Власюк, М.Д. Білик та ін. Так, А.Д. Шеремет відзначає, що бюджет – це вдосконалений за змістом і формою фінансовий план [9]. Професор І.О. Бланк вважає бюджет оперативним фінансовим планом короткострокового періоду. З ним погоджуються дослідники В.В. Власюк і В.В. Бочаров. Міддлтон Д. також вважає бюджет фінансовим планом і додає, що він повинен бути узгодженим з виробничою діяльністю фірми.

Білобовський С.В. також розглядає бюджет як фінансовий план і розширює дане поняття, вважаючи, що бюджет охоплює всі сфери діяльності підприємства. Це дозволяє зіставляти всі понесені витрати й отримані результати на майбутній період часу в цілому і за окремими періодами [10].

У табл. 1 наведено визначення економічної категорії «бюджет», що наводяться в економічній літературі різними групами авторів.

На нашу думку, найбільш повними і відповідними сучасним реаліям є визначення бюджету авторами п'ятої групи, до якої можна віднести І.О. Бланка, С.В. Білобовського та ін. Беручи за основу їх точку зору і визначення та доповнюючи його, ми вважаємо, що найбільш повним і змістовним є наступне визначення бюджету.

Бюджет – це оперативний фінансовий план, що відображає витрати та надходження коштів за всіма напрямками фінансово-господарської діяльності, складений в межах оперативного періоду і покладений в основу управління фінансовими ресурсами підприємства.

Наведене визначення бюджету має найбільш широкий економічний зміст, оскільки відзначає, що по-перше, бюджет є тактичним планом підприємства, що деталізує його стратегію розвитку, а по-друге, – охоплює всі сфери діяльності підприємства.

Розглянувши ключові поняття економічної категорії «бюджет», далі перейдемо до розгляду визначення категорії «бюджетування».

Сутність економічної категорії «бюджетування» переважної більшості науковців розглядається лише з позиції планування – В.Н. Гончаров, М.А. Вахрушина, А.А. Жамойда, Т.Г. Бень, В.Е. Керімов, Г.М. Федосова, А.Ю. Харко, В.В. Власюк, О.Й. Косарев, У.М. Пліс, В.С. Хруцький, В.В. Бурцев – зокрема у поєднанні планування, контролю, обліку й аналізу.

На сьогодні трактування і розуміння науковцями поняття «бюджетування» є неоднозначним. Проте можна відмітити, що ключовими словами у визначенні даного поняття є «система», «процес», «технологія».

Таблиця 1 – Трактування поняття «бюджет»

Науковці	Визначення поняття
Т.Г. Бень, С.Б. Довбня, С.Ф. Голов, І.О. Закарян та ін.	Бюджет – план на майбутнє, кількісно виражений у грошових одиницях обсягу продукції, який має бути складений і затверджений до того періоду, до якого він відноситься, і включає у себе прогноз доходів, витрат і грошових потоків підприємства, а також показує величину капіталу, необхідного для здійснення його плану. Бюджет забезпечує управління фінансами підприємства
І.Б. Неміровський, О.П. Крайник, О.Д. Каверіна, А.Г. Лисенко, В.В. Ковальов та ін.	Бюджет – кількісний вираз плану, інструмент координації та контролю за його виконанням
А.Б. Борисов, Г.А. Корнієнко, М.Г. Бяльський, О.Й. Косарев, У.М. Пліс та ін.	Бюджет – розпис, кошторис грошових витрат і доходів підприємства на певний період (рік, квартал, місяць)
О.Є. Ніколаєва, О.О. Терещенко, О.А. Тимофєєва, Т.В. Шишкова та ін.	Бюджет – інструмент управління фінансами на рівні підприємства, що включає розроблення бюджетів на рівні окремих підрозділів, на основі яких здійснюють контроль за центрами відповідальності
Д. Міддлтон, І.О. Бланк, А.Д. Шеремет, С.В. Білобовський, М.Д. Білик та ін.	Бюджети – це фінансові плани на конкретний період, узгоджені з виробничою діяльністю підприємства

Так, В.В. Бурцев та ін. дослідники визначають бюджетування як систему планування, обліку та контролю результатів діяльності підприємства. Самочкін В.М. також під бюджетуванням розуміє систему узгодженого управління підрозділами підприємства в умовах динамічно непостійного, диверсифікованого бізнесу, за допомогою якого приймаються управлінські рішення, пов'язані з майбутніми подіями, на основі систематичної обробки даних. Тобто бюджетування розгля-

дається як підсистема управління, що передбачає координацію дій, планування й організацію самого цього процесу.

Багато авторів визначають бюджетування як процес. Так, С.Ф. Голов, В.П. Савчук та О.П. Крайник стверджують, що бюджетування – це процес планування майбутньої діяльності підприємства, результати якого оформлюються системою бюджетів [2]. Терещенко О.О. також вважає, що бюджетування – це процес складання бюджетів із подальшим більш чітким їх дотриманням [11].

Даний підхід не слід вважати зовсім правильним, оскільки процес не може включати до свого складу системи, а бюджетування базується на системах обліку, контролю та ін.

У табл. 2 наведено основні підходи до трактування економічної категорії «бюджетування».

Таблиця 2 – Трактування поняття «бюджетування»

Науковці	Визначення поняття
О.П. Крайник	Бюджетування – це процес планування майбутньої діяльності підприємства, результати якого оформлюються системою бюджетів
К.В. Щіборщ	Бюджетування – це процес складання і реалізації бюджету
І.Б. Неміровський, І.А. Старожуков	Бюджетування – це система бюджетів підрозділів, які інтегровані у головний бюджет підприємства, коли кожним підрозділом складається власний бюджет на основі внутрішніх норм і нормативів та діючого законодавства
В.В. Власюк	Бюджетування – це технологія складання, коригування, контроль та оцінка виконання фінансових планів
О.Й. Косарев	Бюджетування – це технологія фінансового планування, обліку та контролю доходів і витрат, яка дає змогу аналізувати отримані й прогнозні фінансові показники

На думку О.Й. Косарева, Т.В. Сизова, В.В. Гамаюнова, А.В. Кондрашова та ін. бюджетування визначається як технологія фінансового планування, обліку та контролю доходів і витрат, яка дає змогу аналізувати отримані й прогнозні фінансові показники [5].

Власюк В.В. під бюджетуванням розуміє технологію складання, коригування, контроль та оцінку виконання фінансових планів. Майже такого ж трактування дотримуються й інші автори, які визначають бюджетування як розробку прогнозів і планів за основними видами діяльності, а також контроль за їх виконанням.

Ми також дотримуємося підходу О.Й. Косарева, В.В. Сизова та ін., що бюджетування – це технологія управління підприємством, яка охоплює процеси планування, обліку та контролю майна з метою досягнення установлених цілей підприємства як в цілому, так і в розрізі його структурних складових. На нашу думку, дане визначення найбільш повно визначає сутність і призначення бюджетування.

Висновки. Проведений аналіз сутності і змісту економічних категорій «бюджет» та «бюджетування» дав змогу визначити, й узагальнити існуючі підходи та точки зору щодо цих понять, а також дозволив удосконалити понятійний апарат у частині визначень категорій «бюджет» та «бюджетування» з урахуванням призначень бюджету та функцій, які він виконує в системі управління фінансовими ресурсами підприємства.

Список літератури

1. Бень, Т. Бюджетування як інструмент удосконалення системи фінансового менеджменту підприємств [Текст] / Т. Бень, С. Довбня // Фінанси підприємств. – 2007. – № 7. – С. 48–55.
2. Голов, С. Управлінський облік [Текст] : підручник / С. Голов. – К. : Лібра, 2006. – 704 с.
3. Закарян, І. Складання бюджету і бюджетний контроль на підприємстві [Текст] / І. Закарян // Консультант. – 2008. – № 4. – С. 38–40.
4. Бюджетування в економічних системах [Текст] : монографія / Ю. Лисенко [та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 360 с.
5. Лаговська, О. Тракткування «Бюджетування» в літературних джерелах [Текст] / О. Лаговська // Вісник ЖДТУ. – 2008. – № 1 (31). – С. 122–130.
6. Білик, М. Бюджетування у системі фінансового планування [Текст] / М. Білик // Фінанси України. – 2006. – № 3. – С. 97–109.
7. Виткалова, А. Бюджетирование и контроль затрат в организации [Текст] / А. Виткалова, Д. Миллер. – М. : Альфа-Пресс, 2006. – 104 с.
8. Самочкин, В. Бюджетирование как инструмент управления промышленным предприятием [Текст] / В. Самочкин, А. Калокин, О. Тимофеева // Менеджмент в России и за рубежом. – 2008. – № 2. – С. 15–21.
9. Шеремет, А. Управленческий учет [Текст] : учеб. пособие / А. Шеремет. – М. : ИД ФБК-Пресс, 2007. – 512 с.
10. Білобовський, С. Складові елементи процесу бюджетування [Текст] / С. Білобовський // Економіка, фінанси, право. – 2006. – № 8. – С. 22–25.
11. Терещенко, О. Теоретичні засади бюджетування на підприємстві [Текст] / О. Терещенко // Фінанси України. – 2007. – № 11. – С. 17–23.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© І.В. Жарко, Ю.І. Чернова, 2010.